उत्सक्थ त्रि॰ ऊर्द्ध्वं गते सक्थिनी अस्य ब॰ समा॰ स्त्रियां ङीष्। ऊर्द्ध्वोरुके "उत्सक्थ्या अवगुदं धेहि समञ्जिं चारया इषम्" यजु॰ २१,२१।

उत्सङ्ग पु॰ उत्पन्न सजतेऽत्र उद्+सन्ज आधारे घञ्। १मध्यभागे "दरीमुखोत्सङ्गनिबद्धभासः" कुमा॰ "इषदोवासितोत्सङ्गाः" रघुः। "तत्सैकतोत्सङ्गवलिक्रियाभिः" रघुः "यथोत्सङ्गे निहितमसकृद्दुःखदुःखेन गात्रम्" मेघ॰। २क्रोड़े "तस्योत्सङ्गप्रणयिन इव स्रस्तगङ्गादुकूलाम्" "उत्सङ्गे वा मलिनवसने सौम्य! निक्षिप्य वीणाम्" मेघ॰ ऊर्द्ध्वं तया सजतेऽत्राधारे घञ्। ३उपरिभागे "सौधोत्सङ्गप्रणयविमुखो मा स्म भूरुज्जयिन्याः" मेघ॰ उत्क्रान्तः सङ्गम् अत्रा॰ स॰। ४सन्यासिनि सङ्गरहिते तत्त्वज्ञे दा॰ स॰। ५ऊर्द्ध्वगतः संसर्गे च।

उत्सङ्गादि हरतीत्यर्थे ठञ्निमित्ते "हरत्युत्सङ्गादिभ्यः" पा॰ उक्ते शब्दसमूहे स च गण उत्सङ्ग उडुप उत्प्लुत उत्पन्न उत्पुट पिटक पिटाक" औत्सङ्गिकः सि॰कौ॰।

उत्सङ्गिन् त्रि॰ उत्सङ्ग ऊर्द्ध्वसंसर्गः अस्त्यस्य इनि स्त्रियां ङीप्। ऊर्द्ध्वसंसर्गयुक्ते।

उत्सङ्गित त्रि॰ उत्सङ्गिनः उत्संसृष्टाः कृताः उत्सङ्गिन्+तत्करोतीत्यर्थे ण्वि-कर्मणि क्त। संसर्गयुक्तीकृते। "उत्सङ्गितोत्तुङ्गतरङ्गबाहुः" माघः।

उत्सञ्जन न॰ उद्+सन्ज-णिच् ल्युट्। १ऊर्द्ध्वतः संयोजने उत्क्षेपणे। "सम्मननोत्सञ्जनाचार्य्यकरणेत्यादि" पा॰ तत्र उत्सञ्जने "दण्डमुत्सञ्जयति उत्क्षिपतीत्यर्थः" गि॰कौ॰।

उत्सत्ति स्त्री उद+सद-क्तिन्। उच्छेदे।

उत्सधि पु॰ उत्सः जलप्रवाहोऽधीयतेऽस्मिन् धा-कि उप॰ स॰। जलप्रवाहवति कूपादौ "अर्कैरूर्द्ध्वं नुनुद्र उत्सधिं पिबध्यै" ऋ॰१,८८,४,

उत्सन्न त्रि॰ उद्-सद-क्त। १उच्छिन्ने समूलमुच्छिन्ने २नष्टे च "मकरध्वजहरोत्सन्नविग्रहः" काद॰ ३अत्यायाससाध्ये च "उत्सन्नयज्ञ इव वा एष यज्ज्ञातमीमांसानि" शत॰ब्रा॰२,५,२,४८, दर्शपौर्णमासयज्ज्ञातमीमांसानामनुष्ठानबाहुल्याभावादुत्सन्नयज्ञत्वम्" भा॰ तेन हरति उत्सङ्गा॰ ठञ्। औत्सन्निक तेन हारके त्रि॰।

उत्सर्ग पु॰ उद्+सृज-कर्मणि घञ्। १सामान्यविधाने, तस्यापवादे बाधके सर्व्वतः प्रसृतत्वात्तथात्वम्। "क्वचिदपवादविषयेऽप्युत्सर्गोऽभिनिविश्यते" पात॰भा॰। "अपवादैरिवोत्सर्गाः-सतत्वाद्धत्तवः परैः" कुमा॰ २स्नाने। भावे घञ्। ३अपानवायोर्व्यापारे विष्ठोत्सर्गः ४त्यागे ५दाने "तस्योत्सर्गेण शुध्यन्ति जप्येन तपसैव च" मनुः "श्रीलक्षणोत्सर्गविनीतवेषाः" कुमा॰ ६समाप्तौ व्रतोत्सर्गः। "उत्सर्गमेके सुत्योपगुणत्वात्" आश्व॰श्रौ॰१,४, २१,० "स्तोमोत्सर्गो वैकसाङ्गः" कात्या॰२४,७,२५, ७वार्षिकवेदपाठसमाप्तौ। वेदाध्ययनोत्सर्गकालश्च मिता॰ दर्शितो यथा "पौषमासस्य रोहिण्यामष्टकायामथापि वा। जलान्ते छन्दसां कुर्यादुत्सर्गं विधिवद्बहिः" या॰ "पौषमासस्य रोहिण्यामष्टकायां ग्रामाद्बहिर्जलसमीपे छन्दसां वेदानां स्वगृह्योक्तविधिना उत्सर्गं कुर्यात्। यदा पुनर्भाद्रमासे उपाकर्म तदा माघशुक्लस्य प्रथमदिवसे उत्सर्गं कुर्यात्। यथोक्तं मनुना "पौषे तु छन्दसां कुर्याद्बहिरुत्सर्जनम्बुधः। माघशुक्लस्य वा प्राप्ते पूर्वाह्णे प्रथमेऽहनीति"। तदनन्तरमत्रिणीमहोरात्रं वा विरम्य शुक्लपक्षेषु वेदान् कृष्णेष्वङ्गान्यधीयीत। यथाह मनुः "यथाशास्त्रन्तु कृत्वैवमुत्सर्गं छन्दसां बहिः। विरमेत्त्रिणीं रात्रिं यद्वाप्येकमहर्निशम्। अत ऊर्द्ध्वं तु छन्दांसि शुक्लेषु नियतः पठेत्। वेदाङ्गानि तु सर्वाणि कृष्णपक्षेषु सम्पठेदिति"। अत्रानध्यायमाह या॰ "त्र्यहं प्रेतेष्वनध्यायः शिष्यर्त्विग्गुरुबन्धुषु। उपाकर्मणि चोत्सर्गे स्वाध्यायश्रोत्रिये तथा" "उत्सर्गे मनूक्तपक्षिण्यहोरात्राभ्यां सहास्य विकल्पः" इति मिता॰ "ओंपूर्वा व्याहृतीः सावित्रीञ्च त्रिरभ्यस्य वेदादिमारभेत्" "तथोत्सर्गे" आश्व॰श्रौ॰२,५,१२,१३,उत्सर्जनमन्त्रे विवृतिः।

उत्सर्गिन् त्रि॰ उत्सर्गोऽस्त्यस्य इनि। उत्सर्गयुक्ते। "अयनमुत्सर्गिणाम्" २४,४,२२, त्रिषु भिन्नविकेषु एकस्याहेरग्निष्टोमस्योत्सर्गेणास्योत्सर्गित्वम्" कर्कः। अयनं गवामयनम्।

उत्सर्जन न॰ उद्+सृज-ल्युट्। १दाने, २त्यागे, च। वेदोत्सर्गरूपे यज्ञासकर्त्तव्ये वैदिकानां १क्रियाभेदे स च आश्व॰ श्रौ॰ उक्तो यथा "मध्यमाष्टकायामेताभ्यो देवताभ्योऽग्नेन हुत्वाऽपोऽभ्यवयन्ति" २०सू०। "मध्यमाष्टकायहणं यज्ञासान्तोपलक्षणार्थम्"। तेन तस्याः समीपे माघ्यां पौर्णमास्यामित्यर्थः याज्ञान्तरे चैवं दृश्यते। 'एताभ्यो देवताभ्यो हुत्वा सावित्र्यादिभ्य आज्यम्, इत्युक्तम्। अग्निमीड़े इत्यादिभ्योऽग्नेन हुत्वा स्थालीपाकयहणमकृत्वाऽग्नेनेति यत्नेन नुवन् स्टहसिद्ध मन्त्रं याज्ञमिति दर्शयति, ततः क्लिष्टत्वं, ततो वेदारम्भ-